

SAID AHMADNING “SOBIQ” HIKOYASIDAGI ESKIRGAN VA YANGI
PAYDO BO‘LGAN SO‘ZLARNING LEKSIK XUSUSIYATLARI

Bekmurodova Nilufar Dilshod qizi

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Yusupov Sardor Shodi o‘g‘li - ilmiy rahbar

O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası assistenti

Annotatsiya. O‘zbekiston adabiyotida Said Ahmadning “Sobiq” hikoyasi o‘zining o‘ziga xos til va uslubi bilan ajralib turadi. Ushbu hikoya, nafaqat badiiy mazmuni, balki tilga xos uslubi, so‘z boyligi va til shakllarining o‘zgarishi nuqtai nazaridan ham katta ilmiy qiziqish uyg‘otadi. Hikoya yozilgan davr va shaxsiyatlarning ruhiyatini o‘zida aks ettirgan holda, eski va yangi so‘zlar orasidagi farqlarni, ularning til strukturasiidagi rolini tahlil qilish adabiyotshunoslikka muhim hissa qo‘shadi. Ushbu maqolada, “Sobiq” hikoyasidagi eski va yangi so‘zlarning o‘rni va ular orqali aks etgan ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlar ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Said Ahmad, Sobiq, eskirgan so‘zlar, yangi so‘zlar, hikoya, leksik xususiyatlar, yozuvchi uslubi

Jamiyat hayotining o‘zgarishi, rivoj topishi, taraqqiy etishi natijasida tilning leksik qatlami doimiy ravishda o‘zgarib, yangilanib boradi. Yangi texnologiyalarning paydo bo‘lishi tildagi neologizmlarni yuzaga chiqarsa, amalda ishlatilmaydigan narsa va hodisalarning nomlari eskirgan so‘z sifatida namoyon bo‘lib boradi.

XX asrda sermahsul ijod qilgan adibimiz Said Ahmad qalamiga mansub “Sobiq” hikoyasidagi eskirgan va yangi paydo bo‘lgan so‘zlarga alohida to‘xtalib o‘tamiz.

Eskirgan so‘zlar

“Tavba” – bu so‘z diniy mazmun kasb etsa-da, o‘zbek tilida badiiy asarlar va kundalik hayotda ishlatiladi. Tarixiy, lekin hali ham dolzarb. Bu hikoyada qahramonning his-tuyg‘ularini kuchaytirish uchun ishlatilgan.

“Oblast” – sovet davri ma‘muriy bo‘linish tizimiga oid bo‘lib, bu so‘z o‘sha davrning o‘ziga xosligini aks ettiradi. Hozirgi kunda o‘zbek tilida kam ishlatiladi.

“Mash‘al” – chiroq, yorug‘lik beruvchi narsa. Bu so‘z yozuvchi tomonidan qahramonning ramziy yuksakligini ifodalash uchun ishlatilgan.

“Kengash” – muayyan masalalarni muhokama qilish uchun yig‘ilish. Bu so‘z sovet davrida ko‘p ishlatilgan, ayniqsa, partiya va davlat ishlarida.

“Idora” – davlat yoki ma‘muriy muassasa. Sovet davri hayotida ijtimoiy va rasmiy faoliyat joyini bildiradi.

“Chapak” – qarsak (qo‘l qarsaklari) ma’nosida ishlatiladi. Hozirgi nutqda kamdan-kam uchraydi.

Bu so‘z odatda eski uslubdagi yig‘ilishlar yoki marosimlarni tasvirlashda ko‘p ishlatilgan. Hozirgi kunda “qarsak chalindi” yoki oddiy “qarsak” so‘zi ishlatiladi. Sovet davrida rasmiy tadbirlarda odamlarning maqtovini yoki rasmiy ohangni ko‘rsatish uchun ishlatilgan.

“Vistavka” – ruscha “выставка” (ko‘rgazma) so‘zidan olingan.

Bu so‘z Sovet davri leksikasi bo‘lib, yangi texnologik va madaniy rivojlanishni aks ettiradi. Ushbu so‘zning qo‘llanilishi hikoyadagi davrning Sovet tuzumi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Rasmlar yoki san‘at asarlarini ko‘rgazmada namoyish etish uchun qo‘llanilgan, bu esa madaniy faoliyatning zamonaviylik belgisi hisoblanadi.

“Rais” – so‘zi rahbar ma’nosini anglatadi. Bu so‘zning qo‘llanilishi o‘sha davrning ijtimoiy strukturasi aks ettiradi. Bu so‘z, ayniqsa, sobiq Ittifoq davrida rahbarlarni ifodalashda keng qo‘llanilgan. Hozirgi kunda bu so‘z ishlatilsa ham, boshqa sinonimlar bilan almashtirilgan (“director”, “boshliq”). Rahbariyat va jamiyatdagi tuzilmani tasvirlaydi.

Yangi so‘zlar

“Lenta” – bu so‘z zamonaviy texnologiyalar davrida paydo bo‘lgan tushunchani aks ettiradi (audio yozuv uchun ishlatiladi). Hikoyada voqealar xotirasini saqlash usulini ifodalaydi.

“Radio” – ovoz eshettiruvchi texnologiya. Yozuvchi bu so‘zni zamonaviylik va kommunikatsiyani ifodalashda qo‘llagan.

“Volga” – sovet davridagi mashina brendi. Ushbu so‘z qahramonning o‘sha davrdagi ijtimoiy mavqeyini ifodalash uchun ishlatilgan.

“Muhbirlar” – axborot yig‘ib, tarqatish bilan shug‘ullanuvchi jurnalistlar. Sovet davrida ommaviy axborot vositalarining kuchi va ta’sirini aks ettiruvchi so‘z.

“Dazmol” – kiyim tekislash uchun asbob. Sovet va zamonaviy davrlarda maishiy hayotga kirib kelgan kundalik so‘z.

“Gazeta” – eski/yangi: noshirlik mahsuloti, axborot manbai. Sovet davrida asosiy axborot manbai bo‘lib, bugungi kunda o‘z ahamiyatini qisman yo‘qotgan.

“Yuk mashinasi” – og‘ir yuklarni tashish uchun mo‘ljallangan transport vositasi. Zamonaviy logistika va infratuzilmaning bir qismi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

“Televizor” – sovet davrida paydo bo‘lgan texnologik yangilik. Hikoyada qahramonning ommaviy axborot vositalarida ko‘rsatilishi uning ijtimoiy obro‘sining ortib borayotganligini aks ettiradi.

“Poyezd” – temiryo‘l transportining rivojlanishi bilan keng qo‘llanila boshlagan. Hikoyada bu so‘z qahramonning harakatlanish vositasi sifatida emas, balki zamonaviy logistika imkoniyatlarining ko‘rsatkichidir.

“Kinochilar” – bu so‘z kinematografiya rivojlanishi bilan bog‘liq yangi kasb nomidir. Hikoyada kinochilar qahramonning mehnatini o‘z asarlariga asos qilib oladi, bu esa jamiyatda qahramonlikni targ‘ib qilish an‘analarini aks ettiradi.

“Kaloriya” – ilmiy-texnik sohada keng tarqalgan yangi tushuncha. Hikoyada bu so‘z zamonaviy madaniy hayotga qiziqishni aks ettiradi, masalan, oziq-ovqatning energiya qiymatini o‘lchash.

“Fizkultura” – sovet davrida jismoniy tarbiya bilan bog‘liq yangi tushuncha. Bu so‘z hikoyada zamonaviy-ijtimoiy faoliyatning bir qismi sifatida ishlatilgan.

Shunday qilib, Said Ahmadning “Sobiq” hikoyasidagi eski va yangi so‘zlar o‘rtasidagi farqlar nafaqat adabiyotshunoslikka, balki jamiyatning o‘zgarishiga ham alohida e‘tibor qaratadi. Eski so‘zlar xalq og‘zaki ijodi va an‘naviy dunyoqarashni aks ettirsa, yangi so‘zlar esa o‘sha davrda yuz berayotgan texnologik va madaniy o‘zgarishlarning tili bo‘lib xizmat qiladi. Hikoya tilidagi bu o‘zgarishlar adabiyotda zamon va makonning aksini ko‘rsatishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tahlil orqali, Said Ahmadning “Sobiq” hikoyasi nafaqat badiiy asar, balki til va madaniyatni o‘rganish uchun muhim ilmiy manba sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Said Ahmad. Tanlangan asarlar. 1-jild. Toshkent. G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2000-yil.
2. Madvaliyev A. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati*, 1-jild, A-D, 679 bet. Toshkent, 2006-yil.
3. Madvaliyev A. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati*. 2-jild, E-M, 679 bet. Toshkent, 2006-yil.
4. Madvaliyev A. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati*. 3-jild, H-T, 671 bet. Toshkent, 2006-yil.
5. Madvaliyev A. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati*. 4-jild, U-Y, Toshkent, 2006-yil.
6. Madvaliyev A. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati*. 5-jild, Z-Ng, Toshkent, 2006-yil.